

# Indledning

En biografi er en *fortælling om*  
og en *fortolkning af* et liv.<sup>1</sup>

## Bogens sigte

Fra han er seks år gammel, hører og læser Grundtvig (1783-1872) gruopvækkende beretninger om anarki og myrderier under den franske revolution. Siden da priser han sig lykkelig over at leve i et fadersamfund med Gud Herren selv oven over kongen, herremanden og husstandens fader. Samtidig lever han hele sin barndom tæt på fattige folk på landet, som nok kan have brug for ændringer i deres livsvilkår. Derfor og fra sine historiske studier ved han, at freden kun kan bevares gennem fortsatte forandringer til det bedre i kirke og samfund. Det må imidlertid ske gennem en fornyelse på grundlag af det liv, der allerede leves og lykkes.

I den situation insisterer Grundtvig på, at hans opgave er at *genopdage* og *genoplive* alt, hvad han kan fremdrage fra Danmarks historie, kultur, kirke- og folkeliv, så han kan sætte det i omløb igen. På den måde bliver hans liv og værk afgørende som *katalysator* for det moderne Danmark. En katalysator forstås her som i *Den Danske Ordbog* om en person, der virker fremmede for en bestemt udvikling. I Grundtvigs tilfælde er det særligt vigtigt at understrege, at katalysatoren ikke kommer med en masse nyt, men virker gennem det, der allerede er til stede. Det gjorde Grundtvig i sin samtid, og det gør han stadig her mere end 150 år efter sin død.<sup>2</sup>

Terminologien om "Grundtvig som katalysator" i det danske samfund er ny i denne bog. At Grundtvig og hans arv har stor betydning for det moderne Danmark, er der bred tilslutning til hos fagfolk fra historie, kultur- og samfundsfag og teologi.<sup>3</sup> Ved valget af udtrykket har vi taget bestik af de sammenlignende studier, der er fremlagt gennem de seneste år: *Grundtvig – nycklen till det danske?*<sup>4</sup>, *Building the Nation. N.F.S. Grundtvig and Danish National Identity*<sup>5</sup> og dennes forløbere *National Identity and the Varieties of Capitalism. The Danish Experience*<sup>6</sup> samt *Samfundsbyggeren*.<sup>7</sup> Her bliver det tydeligt, at det er vanskeligt og måske umuligt at pege på en enkeltperson, der andre steder i verden har haft en betydning af samme omfang, som Grundtvig har haft i Danmark.<sup>8</sup> Samtidig gøres det

også klart, at Grundtvig og hans budskaber næppe ville have fundet samme genklang i andre lande og til andre tider end netop i Danmark i 1800-tallet.

I sin samtid i Danmark er Grundtvig "a rooted man", som englænderen A.M. Allchin udtrykker det.<sup>9</sup> Grundtvig stikker fingeren så dybt i jorden og pejler sig så stærkt ind på sin tids udfordringer, at hans budskaber kan bruges mange steder. Derfor opnår han en unik position længe før sin død. Af samme grund har hans efterfølgere kunnet trække store vekslere på hans tanker. Netop ved at være så grundigt dansk får Grundtvig, som vi skal se, fat i nogle universelle indsigter, så han stadig også kan være til inspiration mange andre steder i verden.

En hovedtanke i denne bog er, at Grundtvigs liv kan ses som en lang række rejser ind i forskellige sider af livet og virkeligheden i alle deres dimensioner. Undervejs opdager han, at det går an at leve i og med hele virkeligheden, som han samtidig kommer til at anskue i en stadig større sammenhæng.<sup>10</sup> I spredt orden dykker han ned i følelseslivet, poesien, mytologien, kristendommen, historien, livsfilosofien, menigheden og dens gudstjeneste, samtiden, folkelivet og dets oplysning, huslivet, kærligheden og politikken. Det er på den måde, han bliver en katalysator i sin samtids Danmark. Og det er på den måde, han fortsat har noget at bidrage med både i dansk og international sammenhæng, hvor man derfor også må spørge: Hvordan kunne personen Grundtvig få denne virkning i Danmark i 1800-tallet? Hvad kan vi lære af det og af ham? Og sidst, men ikke mindst: Hvad er han for et menneske?

Mange års arbejde med Grundtvigs værk har for begge denne bogs forfattere ført til interesse for Grundtvig som person, fordi han som forfatter er så stærkt til stede i sit værk. Grundtvigs person og kamp med sig selv og sine samtidige har afgørende betydning ikke blot for hans bidrag til samtidens debat, men også for de perler af universel værdi, som hans værk resulterede i. Grundtvigs liv gik aldrig stille for sig:

Kæmpe vi maa i den løbende Tid,  
Livet her neden er Strid!

...

Ikke jeg sørger, *fordi* du maa stride,  
Sørger kun over, at ikke i Tide,  
Ret du fornam, hvad der hører til Fred,  
At du i Tide ej stred.<sup>11</sup>

Sådan siger Grundtvig i digtet "Freden" fra 1813, da statsbankerotten og snart også tabet af Norge er en realitet. Han siger det på én og samme tid til sig selv, til sine landsmænd i samtiden og til os alle til enhver tid og på ethvert sted.

Blandt biografiernes arketyper placerer denne biografi sig dermed i typen af "tid-person-værk-biografi".<sup>12</sup> Det betyder, at den forener indsigt i Grundtvigs liv og personlighed og kendskab til hans samtid med forståelse af hans værk, hans pædagogik, poesi, teologi, politik og filosofi, for nu at dele værket op i de fem områder, som har fået hver sit bind i de fem bind i serien *N.F.S. Grundtvig: Works in English*.<sup>13</sup>

I den biografiske fremstilling fortælles der i *historisk nutid*, når det gælder Grundtvigs liv og samtid. Det skal primært ses som et forsøg på at gøre læserne samtidige med Grundtvig – for forhåbentlig ad den vej at komme tættere ind på livet af ham. Ønsket om at blive samtidig med Grundtvig er i overensstemmelse med hans egen historieopfattelse, når han insisterer på, at "man ved at læse med Liv og Lyst kan ligesom narre Døden og faa de Gamle til at staa op og tale med os", så man "kan gøre levende Brug af, hvad man har læst".<sup>14</sup> Grundtvig har altid et aktuelt ærinde, når han arbejder med historien. Vi står også i en samtid, hvis udfordringer spiller ind i vores arbejde med Grundtvig. Hvad vi sigter på, er en forståelse af Grundtvig, som på én gang er historisk holdbar og til hjælp for os selv og vores samtid. Måske kan og bør Grundtvigs liv og værk læses som et fælles referencepunkt for os alle i dag.

## Bogens arbejdsform

Højskolemanden og forfatteren Finn Abrahamowitz (1939-2006), som har skrevet den nyeste danske Grundtvigbiografi fra 2000, lægger vægt på, at man kun kan forstå en anden person ud fra sine egne erfaringer. Han karakteriserer sit syn på Grundtvigs værk således:

Enhver god bog er en del af en selvbiografi eller en kommentar til den. Men det mest interessante er ikke hvilke sandkorn, der har irriteret inde i skallen, men hvilken perle muslingen viser, når den åbnes... [Grundtvigs bidrag] er dybt personlige, og de kastes ind i samtiden som bidrag, nej, som brand til en debat. Grundtvig er fra første færd folkeoplyseren – og profeten og forkynderen – krigeren.<sup>15</sup>

Om biografiskriverens valg tilføjer han:

Man kan *vælge* at se en livsbane som en bølget linje mod større klarhed eller som en række brud og befæstninger. Der er ikke tale om, hvordan udviklingen *er*, men hvordan det er mest oplysende at *vælge* at anskue den.<sup>16</sup>

Bl.a. højskoleforstander Jørgen Carlsen advarer mod at se Grundtvigs virke som et langt stafetløb, for stafetten skiftes ud flere gange i livsløbet. Han foreslår, at Grundtvigs liv snarere kan lignedes med et orienteringsløb eller endda med en skovtur, hvor man hele tiden må finde vej ad nye snede stier.<sup>17</sup> Fortolkningsarbejdet bag denne biografi gælder ikke blot de store træk i Grundtvigs liv og indsats. Der må også meget ofte fortolkes, når det gælder detaljerne og enkelte episoder i Grundtvigs liv, og ikke mindst, når det gælder hans egne udsagn om forskellige forløb og begivenheder. Fra Grundtvig træder frem som forfatter omkring 1806, udtrykker han sig primært gennem sine værker. Især fra tiden før har han efterladt en række dagbogsoptegnelser, ligesom der findes en række senere udtalelser, hvor han meget ofte ikke blot korrigerer, men nærmest modsiger, hvad han tidligere har sagt om sit liv. Til gengæld siger Grundtvigs nytolkninger ofte noget afgørende om den nye sammenhæng, som han søger mening i på et senere tidspunkt i livet – og i hvis lys han så genfortolker tidligere forløb.

Sammenfattende arbejder vi med fire store grupper af kilder og litteratur:

1. Primære kilder (breve, dagbøger, erindringer, billeder, dokumenter etc.).
2. Biografiske fremstillinger, suppleret med historiske værker fra perioden.
3. Store monografiske afhandlinger om Grundtvig samt faglige artikler, ikke mindst fra *Grundtvig Studier*.
4. Grundtvigs væsentligste værker fra perioden, hvor hans virke som pædagog, poet, præst, politiker og filosofisk tænk er dokumenteret. Det drejer sig især om de 1.471 store og små værker på i alt mere end 36.000 sider, som Grundtvig selv befordrede i trykken, og som for tiden udgives i kildekritisk digital udgave i *grundtvigsværker.dk*.<sup>18</sup>

Til forskel fra mange tidligere forfattere til biografiske skildringer af Grundtvig har vi den fordel, at kilderne til hans liv, særligt dem fra det store Grundtvigarkiv, i væsentligt omfang er gennemarbejdet og ofte udgivet, ligesom der er fremlagt tolkninger i en omfattende forskningslitteratur i dag. En fuldstændig gennemgang af Grundtvigarkivet tager mindst et fuldt menneskeliv. I afgrænsningen af opgaven i denne bog har vi derfor valgt ikke at gå til arkivet for at finde meget nyt materiale.

Hvordan har vi valgt at se Grundtvigs livsbane? Den diskussion har vi skudt os ind på ved at undersøge de syn på Grundtvig, der er gjort gældende i en snes foreliggende bidrag på dansk til tolkningen af Grundtvigs liv og værk. En oversigt over bidragene fra vore biografiske forgængere bringes i bogens kapitel 20. Til sidst i kapitlet følger en oversigt over de udgivelser med kilder, vi har benyttet i vores fremstilling. Det drejer sig om Grundtvigs dagbøger og erindringsskitser, breve fra og til Grundtvig, skriftligt nedfældede minder om Grundtvig samt formodet troværdige oplysninger i den omfattende biografiske og monografiske litteratur om Grundtvig. Hertil kommer som sagt en biografisk fokuseret læsning af Grundtvigs forfatterskab.

En biografi er altid både en *fortælling om* og en *fortolkning af* et liv.<sup>19</sup> Hvor vi fremfører vore egne tolkninger, søger vi at gøre opmærksom på det i teksten. Positivt kan vi udtrykke vores ideal i arbejdet med denne bog med nogle ord af redaktør Anne Knudsen ved modtagelsen af Modersmåls-Selskabets pris 2008:

Skribenten skal ikke skrive *om* sig selv, men *som* sig selv. Man skal kunne høre personen tale, når man læser teksten. Omhuen med den personlige, sproglige afsender er i grunden en del af min demokrati-forståelse: jeg mener, at ethvert udsagn skal kunne spores til sin ophavsmand – om fornødent for at holde vedkommende ansvarlig.<sup>20</sup>

Idealet er, at arbejdet med kilder og litteratur og dermed biografien skal være transparent og ”demokratisk”, så læseren kan gennemskue, hvordan vi kommer til vore resultater. Samtidig kan læserne forhåbentlig høre vore stemmer gennem denne bog. Vi prøver at tydeliggøre forholdet mellem fremstilling og fortolkning. Hvor vi bygger direkte på eller citerer fra kilder fra og om Grundtvigs liv, anfører vi kilden. Det samme sker, hvor vi overtager en væsentlig tolkning, som en anden forfatter har gjort gældende før os. Begge steder sker det i forfatter-årstal-noter, der bringes til sidst i bogen. Skal alt, hvad der hører til almen viden eller konsensus i forsk-

ningen, dokumenteres med henvisninger, bliver bogen overlæst. Hvor detaljeret man skal gå til værks med henvisninger, er i sidste instans en skønssag.

Om de mange citater i bogen gælder følgende: Vi følger den form for retskrivning, som er anvendt i den kilde, som citeres, også hvor den afviger fra Grundtvigs retskrivning, fx i tidligere biografier som Bruns og Rönnings.<sup>21</sup> Ved at søge på en linje eller en ordgruppe i citaterne fra Grundtvigs udgivne tekster vil man som regel kunne finde kilderne i *grundtvigsværker.dk* (GV), som vil blive fremtidens mest benyttede kilde. Her findes i øvrigt også gode introduktioner til alle Grundtvigs udgivne værker. Der er især én undtagelse fra denne hovedregel: Når en tekst findes i den 19. udgave af *Højskolesangbogen* (HS) fra 2020 eller i *Den Danske Salmebog* (DDS) fra 2002, citerer vi herfra og henviser direkte i teksten til nummer og vers i HS eller DDS.<sup>22</sup> Tanken er, at mange læsere således vil have let adgang til at slå efter og få kendte Grundtvigtekster sat ind i den biografiske sammenhæng. Hvor vi i salme- og højskolesangbøgerne følger sædvanen med at henvide til værkernes numre, henviser vi ellers primært til sidetal i store tekstsamlinger som Breve, SV og PS, fordi disse henvisninger er lettest at slå efter.

## Bogens opbygning

Bogens første kapitel er et historisk baggrundskapitel. Her giver vi et samlet overblik over Grundtvigs livshistoriske kontekst: livet i Danmark 1783-1872. Man kan diskutere, om Grundtvig var revolutionær, men det er indisputabelt, at han levede i en revolutionerende periode i Danmarks historie. Allerede det faktum, at det danske rige mistede fire femtedele af sit landområde i Grundtvigs levetid, peger på, at Danmark gennemgik fuldt så stærk en udvikling i Grundtvigs tid som i den nuværende generations tid.

Fra kapitel 2 ser vi på Grundtvigs baggrund, liv og virke i en overvejende kronologisk anlagt fremstilling. Vi følger løbende nogle lange linjer med tilhørende brud og nyorientering i Grundtvigs liv og tankeverden. Hvert af kapitlerne 2-16 begynder med en skitse af, hvad der sker i Grundtvigs liv i perioden, mens periodens begivenheder og temaer behandles derefter.

I kapitel 17 sammenfatter vi det syn på Grundtvigs person og hans personligheds betydning for hans værk, som vi er kommet frem til gennem arbejdet med denne biografi. Vores hovedkonklusion er, at der er usædvanligt mange, til dels modstridende, dimensioner i personen Grundtvig.

I hvert fald fire gange mister han den psykiske kontrol, men generelt er det hans store styrke, at han formår at udleve og holde sammen på mange forskellige, stærke impulser i sin person. Her finder vi også et væsentligt grundlag for den stærke kontinuitet i Grundtvigs menneske- og historiesyn siden *Danne-Virke*-artiklerne 1816–19 og i kirke- og kristendomssynet siden 1810 og 1825.

I de sidste årtier af sit liv har Grundtvig en betydelig indflydelse i store kredse i Danmark, selv om han ikke når at samle hverken kirken eller nationen omkring sig. Det har han til gengæld formået i betydelig grad gennem de nu mere end 150 år efter sin død. Tilmed har hans virke og indsats afsat stadig flere og bredere spor i en lang række lande i verden i dag. I kapitel 18 og 19 søger vi derfor at trække nogle streger gennem de områder, hvor Grundtvigs arbejde med pædagogik, poesi, teologi, politik og filosofi har haft og måske fortsat bør have en katalyserende funktion i Danmark og i resten af verden.

## To bøger med genskrevne tekster

Det har fra begyndelsen været tanken, at denne bog skulle udkomme både på engelsk og dansk.<sup>23</sup> Forholdet mellem den engelske og den danske udgave har udviklet sig undervejs i arbejdet. De grundlæggende retningslinjer har vi formuleret således: De to bøger følger hinanden med hensyn til kapitelinddeling, tolkninger af Grundtvigs liv og virke og ganske langt også mht. inddragelse af temaer, kilder og anden litteratur. Den engelske bog har sit særpræg ved 1) at tage pædagogiske hensyn til en international læseverden, 2) at kondensere stoffet, særligt hvor detaljerne skønnes at have mindre interesse for ikke-danskere, 3) at vægte den narrative fremstilling og 4) i videst muligt omfang at undgå henvisninger til danske kilder, som ikke-danskere ikke umiddelbart har adgang til. Omvendt søger den danske udgave at medtage mere detaljerede diskussioner og udførlige kildehenvisninger, som kan være af interesse og til hjælp for danske læsere, herunder fagfolk, der har brug for henvisninger både til kilder og aktuelle debatter i Danmark om Grundtvigs liv og virke.

Substansen og de grundlæggende tolkninger af Grundtvigs liv er de samme i de to bøger, fordi vi overalt har diskuteret os til enighed. Ikke desto mindre kan arbejdsdelingen mellem forfatterne, hvor Edward Broadbridge har haft hovedansvaret for den engelske bog og Hans Raun Iversen for den danske, også spores i forholdet mellem bøgernes stil. De